

TEMAT NUMERU

Jak się nie dać dezinformacji

Patrik Zakrzewski

The logo for DEMAGOG features three orange curved lines on the left, followed by the word "DEMAGOG" in a bold, blue, sans-serif font.

Jednym z podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2022/2023¹ jest rozwijanie umiejętności metodycznych nauczycieli w zakresie prawidłowego i skutecznego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesach edukacyjnych, a także wsparcie edukacji informatycznej i medialnej, w szczególności kształtowanie krytycznego podejścia do treści publikowanych w Internecie i mediach społecznościowych. To dodatkowa motywacja dla społeczności szkolnych, aby zwrócić uwagę na jedno z głównych wyzwań współczesności² – problem dezinformacji i jej wpływu na społeczeństwa demokratyczne. Od czego zacząć i na jakie konteksty zwrócić szczególną uwagę, przygotowując się do lekcji o *fake newsach*?

Pomocne może okazać się uporządkowanie podstawowych pojęć. Z badania *Dezinformacja oczami Polaków 2022*³ przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie osób powyżej 18. roku życia wynika, że z terminem *dezinformacja* spotkało się 86% badanych. Wśród młodych dorosłych w wieku 18-34 lat odsetek był jeszcze niższy i wyniósł 79%. Oznacza to, że co piąta osoba w tym wieku nie zna pojęcia, które autorzy internetowego *Słownika języka polskiego* definiują jako *wprowadzenie kogoś w błąd przez podanie mylących lub fałszywych informacji*⁴. Najważniejsze byłoby zatem odrzucenie błędnych ocen o wysokich kompetencjach medialnych młodych osób, nazywanych *cyfrowymi tubylcami* (ang. *digital natives*)⁵, i przyjęcie założenia, że wyjściowa wiedza uczniów jest co najwyżej podstawowa.

W języku angielskim, obok pojęcia *disinformation*, tożsamego z polską *dezinformacją*, istnieją również terminy *mis-* oraz *malinformation*, upowszechnione przez amerykańską organizację First Draft⁶. Pierwszy z nich oznacza treści fałszywe powielane bez intencji wyrządzenia szkody, a więc najczęściej bez świadomości, że dana

informacja wprowadza w błąd. Do tej grupy zaliczylibyśmy np. udostępnianą w dobrej wierze informację o rzekomej aktywnej obronie Kijowa przez Witalija Kłyckę, jaką wiele osób dzieliło się w pierwszych dniach inwazji wojsk rosyjskich na terytorium Ukrainy⁷. Drugi natomiast rozumiemy jako informacje prawdziwe, ale wykorzystane w celu wyrządzenia szkody. To m.in. przypadki upublicznienia prywatnej korespondencji przeciwnika politycznego w czasie kampanii wyborczej. Terminowi *fake news*, oznaczającemu informację fałszywą imitującą informację prawdziwą i stworzoną dla realizacji konkretnego celu, najbliższej więc znaczeniowo do *dezinformacji*.

Znajomość podstawowych terminów związanych ze zjawiskiem dezinformacji pozwala spojrzeć na problem z szerszej perspektywy i zrozumieć różnorodność treści wprowadzających w błąd. Odwoływanie się wyłącznie do pojęcia *fake news*, które za sprawą polityków wykorzystujących je m.in. do dezawuowania mediów krytycznych wobec władzy straciło walor opisu rzeczywistości, byłoby niewystarczające. Zarówno w sieci, jak i w mediach tradycyjnych możemy się przecież jeszcze natknąć

1 Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2022/2023, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20222023>, dostęp: 16.05.2023 r.

2 Hatańska N., *Wiek paradoksów. Czy technologia nas ocali?*, Kraków 2021, s. 147-179.

3 *Dezinformacja oczami Polaków 2022*, <https://digitalpoland.org/publikacje/pobierz?id=4f2e2116-82a6-47b5-a984-801b5e704b56>, dostęp: 16.05.2023 r.

4 *Dezinformacja*, *Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dezinformacja;2554971.html>, dostęp: 16.05.2023 r.

5 Prensky M., *Digital Natives, Digital Immigrants*, <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>, 16.05.2023 r.

6 *Understanding information disorder*, <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder>, dostęp: 16.05.2023 r.

7 *Witalij Kłyckko walczy na froncie? To zdjęcie pochodzi sprzed roku!*, https://demagog.org.pl/fake_news/witalij-kliczko-walczy-na-froncie-to-zdjecie-pochodzi-sprzed-roku, dostęp: 16.05.2023 r.

na przejawy propagandy, treści sfabrykowane, informacje wyrwane z kontekstu, próby podszywania się, *clickbaity* (czyli nacechowane emocjonalnie tytuły skonstruowane w taki sposób, aby wzbudzić zainteresowanie czytelnika i wymusić zapoznanie się z całym tekstem), a także treści satyryczne, które bywają traktowane *na serio*⁸.

Z badania *EU Kids online 2018 Polska* przeprowadzonego na reprezentatywnej grupie dzieci i młodzieży w wieku 9-17 lat wynika, że swoje kompetencje w zakresie dobierania słów kluczowych podczas wyszukiwania informacji oraz sprawdzania, czy informacja znaleziona w Internecie jest prawdziwa, wysoko oceniazaledwie 37,6% i 31,9% nastolatków⁹. Biorąc pod uwagę, że to jedynie samoocena badanych, rzeczywisty poziom kompetencji może się różnić od deklarowanego. Oznacza to, że rozwijanie umiejętności kluczowych dla efektywnego wyszukiwania rzetelnej informacji i odróżniania treści wiarygodnych od wprowadzających w błąd wymaga zdecydowanego wsparcia ze strony nauczycieli.

Pomocna dłoń w walce z dezinformacją

Z pomocą przychodzą organizacje fact-checkingowe, takie jak Stowarzyszenie Demagog, które często – oprócz weryfikowania informacji – podejmują również działania w obszarze edukacji medialnej. Zainteresowani nauczyciele mogą wraz ze swoimi uczniami skorzystać bezpłatnie z dwóch kursów e-learningowych dostępnych na platformie edukacyjnej Demagoga¹⁰. Pierwszy z nich, zatytułowany *Fałszywe informacje. Jak sobie z nimi radzić?*, umożliwia zdobycie w przystępny sposób wiedzy na temat rodzajów informacji wprowadzających w błąd oraz konsekwencji ich rozpowszechniania. Natomiast drugi kurs, *Sposoby weryfikacji informacji w internecie*, dostarcza wskazówek, jak skutecznie weryfikować źródła informacji oraz informacje tekstowe i audiowizualne. Oba kursy podzielone zostały na kilka lekcji, dzięki czemu z powodzeniem mogą być wykorzystywane w pracy z uczniami zarówno podczas zajęć przedmiotowych, jak i godzin wychowawczych czy w ramach zastępstw.

Platforma edukacyjna to część Akademii Fact-checkingu, w ramach której Stowarzyszenie Demagog od 2017 r. prowadzi warsztaty dla uczniów i szkolenia dla nauczycieli z zakresu weryfikowania informacji oraz

budowania odporności przed dezinformacją (autor artykułu jest koordynatorem Akademii Fact-checkingu). Podczas zajęć trenerki i trenerzy Akademii, rekrutujący się spośród analityków portalu demagog.org.pl, proponują uczestnikom ćwiczenia pozwalające rozwinąć umiejętności oddzielania faktów od opinii, ustalania wiarygodności źródła informacji w oparciu o metodę *lateral reading*¹¹, a także weryfikowania treści publikowanych w mediach społecznościowych z wykorzystaniem bezpłatnych narzędzi dostępnych w sieci.

Prebunking – lepiej zapobiegać niż leczyć

Na kluczową rolę edukacji w przeciwdziałaniu dezinformacji wskazują badacze zajmujący się teorią inokulacji. Koncepcja ta, której zasadność potwierdzana jest w kolejnych badaniach naukowych¹², zakłada, że poszerzanie wiedzy na temat technik manipulacji pozwala skuteczniej rozpoznawać przejawy dezinformacji. Autorzy publikacji *The Debunking Handbook 2020* zwracają uwagę, że działania prewencyjne są tak istotne, ponieważ wpływ dezinformacji na jednostkę jest widoczny nawet po jakimś czasie, również wówczas gdy dany mit został obalony¹³. Co więcej, obalenie fałszywych informacji jest szczególnie trudne w przypadku teorii spiskowych, które stają się dla wielu osób ważnym elementem tożsamości. W takich przypadkach próba przedstawienia argumentów przeczących przyjętej przez rozmówcę tezie może być potraktowana jako atak na niego samego.

Teoria inokulacji, propagowana m.in. przez Sandera van der Lindena oraz Jona Roozenbeeka, doprowadziła do stworzenia licznych gier, które w atrakcyjny sposób umożliwiają zdobycie wiedzy o technikach manipulacji wykorzystywanych przez aktorów dezinformacji. Część z nich została opisana w rozdziale podręcznika dla szkół ponadpodstawowych opracowanego przez Instytut Kościuszki¹⁴. Gry umożliwiają m.in. wcielenie się w rolę czarnego charakteru, np. polaryzującego dyskusję w Internecie trolla, aby lepiej zrozumieć mechanizmy i motywacje stojące za kampaniami dezinformacyjnymi. Inne z kolei zachęcają użytkowników do sprawdzenia swoich sił w starciu z rzeczywistymi przykładami fałszywych informacji. Swój własny poziom *odporności na dezinformację* można sprawdzić dzięki aplikacji *Fajnie*,

8 Understanding information disorder, <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder>, dostęp: 16.05.2023 r.

9 Polskie badanie EU Kids Online 2018, https://fundacja.orange.pl/app/uploads/2021/09/EU_Kids_Online_2019_v2.pdf, dostęp: 16.05.2023 r., s. 25-26.

10 Platforma edukacyjna Demagoga, <https://platforma.demagog.org.pl/kursy>, dostęp: 16.05.2023 r.

11 Stanford scholars observe 'experts' to see how they evaluate the credibility of information online, <https://ed.stanford.edu/news/stanford-scholars-observe-experts-see-how-they-evaluate-credibility-information-online>, dostęp: 16.05.2023 r.

12 Badania potwierdzają: prebunking jest skuteczny w walce z dezinformacją, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/badania-potwierdzaja-prebunking-jest-skuteczny-w-walce-z-dezinformacja, dostęp: 16.05.2023 r.

13 The Debunking Handbook 2020, <https://skepticalscience.com/docs/DebunkingHandbook2020.pdf>, dostęp: 16.05.2023 r., s. 4.

14 Z tarczą! Jak chronić się przed dezinformacją? Praktyczny podręcznik dla szkół ponadpodstawowych, <https://cyberodporni.pl/wp-content/uploads/2021/12/Podrecznik-Z-tarcza-jak-chronic-sie-przed-dezinformacja.pdf>, 16.05.2023 r., s. 65-68.

że wiesz stworzonej przez zespół Stowarzyszenia Demagog (dostępnej również w języku angielskim).

W kontekście teorii inokulacji warto wspomnieć także o technice *prebunkingu* polegającej na formułowaniu komunikatów, które pozwalają zrozumieć rozmówcy wybraną technikę manipulacji, tak aby był w stanie rozpoznać ją w przyszłości, bez względu na kontekst, w jakim zostanie wykorzystana. Nie bez powodu technika porównywana jest do szczepionki: i w tym wypadku wyeksponowanie na małą, bezpieczną dawkę dezinformacji – opatrzoną właściwym komentarzem – pozwala wzmocnić odporność przeciwko rzeczywistemu zagrożeniu. Przykładem wykorzystania *prebunkingu* w praktyce jest kampania edukacyjna należąca do Google spółki Jigsaw, Państwowego Instytutu Badawczego NASK i Stowarzyszenia Demagog. W krótkich filmach dostępnych na platformie YouTube zwrócono uwagę na dwie techniki manipulacji wymierzone w społeczność ukraińską w Polsce: *kozła ofiarnego* i *zastraszanie*¹⁵. To materiał, który z powodzeniem może być wykorzystywany w pracy z uczniami i uczennicami.

Holistyczne podejście i garść inspiracji

Kluczowe dla przeciwdziałania dezinformacji kompetencje krytycznego myślenia i weryfikowania przekazów medialnych oraz treści publikowanych w mediach społecznościowych warto umieścić w szerszym kontekście nakreślonym przez autorów i autorki *Modelu Edukacji Medialnej, Informacyjnej i Cyfrowej (MEMIC)*, opracowanego przez przedstawicieli polskich organizacji pozarządowych zajmujących się edukacją. Zgodnie z zaproponowaną definicją edukację medialną, informacyjną i cyfrową należy rozumieć jako *interdyscyplinarny obszar działań praktycznych, których celem jest kształcenie kompetencji, umożliwiających świadome, aktywne, odpowiedzialne, prospołeczne, krytyczne i twórcze korzystanie ze wszystkich rodzajów mediów w różnych celach. Przy czym nieodłącznym elementem takiego korzystania jest rozumienie funkcjonowania tych mediów (...) oraz ich wpływu na rozmaite obszary aktywności człowieka*¹⁶. Holistyczne podejście do kształcenia w zakresie edukacji medialnej, informacyjnej i cyfrowej jest szczególnie ważne ze względu na różnorodne role, jakie w przestrzeni mediów społecznościowych pełnią młodzi ludzie:

od biernego odbiorcy, przez aktywne reagowanie i udostępnianie, aż po tworzenie własnych treści¹⁷.

Szczegółowych odpowiedzi, jak stworzyć odpowiednie warunki do efektywnej edukacji medialnej, dostarczają *Wytyczne dla nauczycieli i pedagogów dotyczące przeciwdziałania dezinformacji i upowszechniania umiejętności cyfrowych za pośrednictwem kształcenia i szkolenia*¹⁸. To opublikowany w 2022 r. zbiór rekomendacji opracowanych przez Komisję Europejską przy wsparciu grupy ekspertów ds. walki z dezinformacją i rozpowszechniania umiejętności cyfrowych poprzez kształcenie i szkolenie. Publikacja zawiera definicje kluczowych pojęć, wskazówki dotyczące metod, jakie można wykorzystać w pracy z uczniami i uczennicami, a także propozycje ćwiczeń. W opracowaniu nie zabrakło elementów teoretycznych oraz omówienia istotnych kontekstów, takich jak etyczne oraz ekonomiczne wymiary dezinformacji.

Urzeczywistnienie ideału holistycznego podejścia do edukacji medialnej, informacyjnej i cyfrowej w polskich szkołach jest dużym wyzwaniem, zważywszy na jej marginalną rolę w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Dlatego organizacje pozarządowe działające w obszarach edukacji oraz walki z dezinformacją proponują nauczycielkom i nauczycielom narzędzia umożliwiające podjęcie tematu fałszywych informacji oraz *fact-checkingu* bez konieczności organizowania odrębnych zajęć czy nawet poświęcania temu zagadnieniu całej lekcji. Za przykład niech posłuży kampania *Krytyczne myślenie w pigułce*, zainicjowana przez Purpose Climate Lab a wsparta przez Fundację Ja, Nauczyciel, Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej i Stowarzyszenie Demagog. W jej ramach zostały stworzone bezpłatne materiały edukacyjne dla nauczycielek i nauczycieli języka polskiego, języka angielskiego, biologii, geografii, historii oraz wiedzy o społeczeństwie¹⁹. Planom 5-, 10- i 15-minutowych scenariuszy lekcji towarzyszy mapa inspiracji na platformie Trello – zbiór linków do kursów, szkoleń, gier, e-booków, artykułów, filmów, podcastów, ciekawostek i kontaktów do ekspertów zajmujących się edukacją medialną²⁰.

Problem dezinformacji podejmowany jest również w ramach innych projektów doskonale znanych polskim nauczycielkom i nauczycielom. Edukacja medialna i walka z dezinformacją były tematem przewodnim roku

15 Nie daj się nabrać na zastraszanie, <https://www.youtube.com/watch?v=7C-ln3axgjk>, dostęp: 16.05.2023 r.

16 Model Edukacji Medialnej, Informacyjnej i Cyfrowej (MEMIC), https://fina.gov.pl/wp-content/uploads/2019/12/memic_publicacja.pdf, dostęp: 16.05.2023 r., s. 20.

17 Polskie badanie EU Kids Online 2018, https://fundacja.orange.pl/app/uploads/2021/09/EU_Kids_Online_2019_v2.pdf, dostęp: 16.05.2023 r., s. 37-38.

18 Wytyczne dla nauczycieli i pedagogów dotyczące przeciwdziałania dezinformacji i upowszechniania umiejętności cyfrowych za pośrednictwem kształcenia i szkolenia, <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/a224c235-4843-11ed-92ed-01aa75ed71a1>, dostęp: 16.05.2023 r.

19 Krytyczne myślenie w pigułce / dodatki do lekcji, <https://bit.ly/DodatkiDoPodstawyProgramowej>, dostęp: 16.05.2023 r.

20 Krytyczne myślenie, <https://bit.ly/KrytyczneMyshlenie>, dostęp: 16.05.2023 r.

2021 społeczności eTwinning. Z materiałów edukacyjnych, które zostały wówczas wypracowane, wciąż można korzystać. Wystarczy zajrzeć na stronę programu, gdzie zgromadzono m.in. artykuły na temat rozpoznawania fałszywych informacji, scenariusze zajęć dla różnych przedmiotów z wykorzystaniem interaktywnych narzędzi, a także linki do grup zrzeszających edukatorki i edukatorów szczególnie zainteresowanych tematem przeciwdziałania dezinformacji²¹.

Przeszkody do przeskoczenia

Jak się okazuje, nieodpłatne materiały umożliwiające prowadzenie zajęć o dezinformacji są dostępne na wyciągnięcie ręki. Osobom zastanawiającym się nad podjęciem tego wyzwania mogą jednak towarzyszyć pewne obawy. Z badania *Zrozumienie i zaspokojenie potrzeb nauczycieli i uczniów w walce z dezinformacją* przeprowadzonego w 2022 r. przez socjolożkę, Katarzynę Dębską, w ramach kampanii *Krytyczne myślenie w pigułce* wynika, że nauczycielki i nauczyciele wskazują liczne bariery utrudniające wprowadzanie do szkół edukacji o dezinformacji²². Wymieniają takie przeszkody jak: brak czasu, zbyt przeładowaną podstawę programową, brak wsparcia i inicjatywy ze strony szkoły w kwestii prowadzenia zajęć dotyczących dezinformacji, a także obawy przed negatywnymi reakcjami ze strony rodziców i władz. Co znamienne, identyfikują się również jako ofiary kampanii dezinformacyjnej prowadzonej w czasie strajku nauczycielskiego w 2019 r.²³. To wyjątkowa perspektywa, która z jednej strony może zaważyć na decyzji o niepodjęciu z uczniami i uczennicami tematu dezinformacji, z drugiej jednak stanowi niewątpliwą zasób pozwalający lepiej rozumieć negatywne konsekwencje dezinformacji i wyjaśniać je wychowankom.

Osobnym problemem jest występujące wśród nauczycielek i nauczycieli poczucie niewystarczającej kompetencji do poruszania tematu dezinformacji, co również potwierdza cytowany wyżej raport²⁴. Wynika ono m.in. z niewielkiego doświadczenia w korzystaniu z mediów społecznościowych lub jego braku, deklarowanego przez osoby badane. Zgodnie z treścią raportu, *[n]auczyciele i nauczycielki biorący udział w badaniu rzadko korzystają z mediów społecznościowych, najpopular-*

niejszą platformą społecznościową w tej grupie jest Facebook. A przecież to właśnie media społecznościowe przyczyniły się w ostatnich latach do wzmocnienia obecności przekazów dezinformacyjnych w Internecie i ich łatwiejszego niż wcześniej udostępniania.

Jednym ze sposobów na wyjście z impasu i odpowiedź na palącą potrzebę podjęcia tematu dezinformacji w polskiej szkole jest przełamanie tradycyjnego modelu nauczania, w którym nauczycielka bądź nauczyciel jednokierunkowo przekazuje wiedzę uczniom i uczennicom. Rola edukatora może ograniczyć się do stawiania właściwych pytań oraz zgłębiania tematu wspólnie z uczniami. Niewątpliwym wsparciem w tak zaprojektowanym procesie edukacyjnym może być zaangażowanie ekspertów, np. przedstawicieli organizacji fact-checkingowych lub lokalnych dziennikarzy.

Można też skorzystać z metody odwróconej klasy, polegającej na przekazaniu uczniom materiałów do zapoznania się przed lekcją, która nie służy już przedstawieniu nowego zagadnienia, a zastosowaniu zdobytej wiedzy w praktyce, kształceniu umiejętności oraz udzielaniu informacji zwrotnej²⁵. W przypadku pracy z uczniami szczególnie zainteresowanymi tematem dezinformacji warto rozważyć oddanie im inicjatywy oraz zaproszenie młodzieży do samodzielnego przeprowadzenia lekcji dla koleżanek i kolegów z klasy.

Patryk Zakrzewski – członek zarządu Stowarzyszenia Demagog i koordynator Akademii Fact-checkingu; ekspert w zakresie edukacji medialnej; od ponad 5 lat prowadzi zajęcia na temat fake newsów i weryfikowania informacji w Internecie dla uczniów, studentów, nauczycieli, edukatorów oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych i biznesu; współpracuje m.in. z Fundacją TechSoup, Fundacją Szkoła z Klasą oraz Towarzystwem Inicjatyw Twórczych „e”; uczestnik licznych konferencji branżowych i programów szkoleniowych, m.in. GlobalFact 9 (2022), International Visitor Leadership Program (2021-22), DFRLab's Digital Sherlocks (2020-21) oraz 12th ASEF Journalists' Seminar (2019).

21 Edukacja medialna, <https://etwinning.pl/edukacja-medialna>, dostęp: 16.05.2023 r.

22 Zrozumienie i zaspokojenie potrzeb nauczycieli i uczniów w walce z dezinformacją. Analiza wywiadów jakościowych z nauczycielami i nauczycielkami oraz uczniami i uczennicami szkół średnich, <https://demagog.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/Purpose-x-Demagog-2022-Badanie-nauczycieli-i-uczniow.pdf>, dostęp: 16.05.2023 r., s. 13.

23 Zrozumienie i zaspokojenie..., <https://demagog.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/Purpose-x-Demagog-2022-Badanie-nauczycieli-i-uczniow.pdf>, dostęp: 16.05.2023 r., s. 7.

24 Zrozumienie i zaspokojenie..., <https://demagog.org.pl/wp-content/uploads/2022/12/Purpose-x-Demagog-2022-Badanie-nauczycieli-i-uczniow.pdf>, dostęp: 16.05.2023 r., s. 9.

25 Odwrócona klasa jako nowoczesna metoda aktywizująca – jak odnieść sukces na lekcji?, <https://www.nowaera.pl/eduone/odwrocona-klasa-jako-nowoczesna-metoda-aktywizujaca>, dostęp: 16.05.2023 r.

Edukacja jako szczepionka przeciwko dezinformacji

Katarzyna Lipka

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) w 2019 r. umieściła unikanie szczepień obowiązkowych na liście 10 największych zagrożeń dla zdrowia. Jego wynikiem jest m.in. powrót prawie już zapomnianej odry. Rok później świat mierzył się z pandemią COVID-19. Podczas Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa dyrektor WHO, Tedros Adhanom, powiedział: *Walczymy nie tylko z epidemią, walczymy również z infodemią*. Fałszywe wiadomości rozprzestrzeniają się szybciej i łatwiej niż wirus a są równie niebezpieczne.

Dostęp do nowych technologii sprawił, że zwykły użytkownik Internetu stał się nie tylko odbiorcą, ale także twórcą treści. Blogerzy, youtuberzy, tiktokerzy czy tzw. dziennikarze obywatelscy dzięki platformom społecznościowym zyskują widzów liczonych w setkach tysięcy. Im bardziej kontrowersyjne treści, tym większe prawdopodobieństwo, że materiał stanie się wiralowy i zainteresuje kolejne grupy użytkowników, za którymi idą pieniądze z monetyzowania reklam.

Codzienny natłok informacji sprawia, że wydawcy stoją przed pokusą tworzenia **clickbaitowych** nagłówków, aby walczyć o czytelników i wyświetlenia. Emocjonalne hasła zachęcają do kliknięcia, jednak gdy to zrobimy, okazuje się, że treść artykułu znacznie

odbiega od tego, co sugerował jego tytuł. Przesyceni nowymi wiadomościami, czytamy jednak często same nagłówki, nie tracąc czasu na zweryfikowanie ich prawdziwości. Dodatkowo im większe emocje w nas one wywołują, tym większą czujemy potrzebę, by podać je dalej.

Rozprzestrzenianie się dezinformacji

Dyrektor WHO w swojej wypowiedzi podkreślił również, że fałszywe wiadomości rozprzestrzeniają się szybciej i łatwiej niż wirus a są równie niebezpieczne. Dzięki m.in. odwoływaniu się do prostych emocji, takich jak gniew czy strach, nieprawdziwa wiadomość ma średnio 70% więcej szans na bycie retweetowaną¹. Fałszywy przekaz ma

Jak uchronić siebie i innych przed dezinformacją?

Jak **reagować** na treści, które do Ciebie docierają?

- 1 Weź głęboki oddech, zatrzymaj się na chwilę.**
Nie udostępniaj pochopnie treści, zdjęć i wideo. Jeśli informacja wzbudza Twoje emocje, zastanów się 3 razy zanim podasz ją dalej.
- 2 Nie ograniczaj się do czytania samych nagłówków.**
Nie udostępniaj treści, których nie przeczytałeś w całości.
- 3 Czy to jest aktualna informacja?**
Sprawdź datę.

¹ Soroush Vosoughi et al., *The spread of true and false news online*. Science359, 1146-1151 (2018). DOI: 10.1126/science.aap9559.

też tę przewagę, że można go stworzyć w krótkim czasie. Jego weryfikacja nie zawsze jest prosta i często publikacja dementi wymaga nawet kilku dni. Powiedzenie *zanim prawda włoży buty, kłamstwo obiegnie Ziemię* nigdy nie było bardziej aktualne. Naukowcy z Massachusetts Institute of Technology w 2018 r. oszacowali, że prawdziwa wiadomość potrzebuje średnio 6 razy więcej czasu na dotarcie do 1500 osób niż fałszywa².

Rozpowszechnianie dezinformacji jest dzisiaj prostsze niż kiedykolwiek wcześniej. Wykorzystują to nie tylko osoby szukające łatwego zarobku czy poklasku, żerujące na powszechnym strachu przed nieznanym. Dezinformacja jest narzędziem używanym również przez zagraniczne ośrodki wpływu w prowadzeniu **wojny informacyjnej**.

Zagrożenia związane z dezinformacją

Zakrojone na szeroką skalę kampanie dezinformacyjne są atakami wymierzonymi w porządek epistemologiczny. Thomas Rid³ pisał, że środki aktywne⁴ czynią to jednak powoli i subtelnie, co przypomina nieco topnienie lodu. To sprawia, że dezinformacja jest o wiele bardziej podstępna, bowiem jeśli erozji ulega autorytet dowodu, to powstałe wówczas luki wypełniają emocje. W efekcie uczucia i opinie przedkładane są ponad fakty. Ponieważ odróżnienie faktów od *niefaktów* staje się coraz trudniejsze, łatwiej odróżnić przyjaciela od wroga.

Celem dezinformacji jest nie tyle samo wprowadzenie odbiorców w błąd, ile przede wszystkim wpływanie na ich zachowanie – polaryzowanie społeczeństwa, podważanie zaufania do instytucji publicznych, mediów i nauki, co stanowi zagrożenie dla demokracji, zdrowia, a nawet życia ludzi.

Do perfekcyjnie widoczne było to w marcu ubiegłego roku, kiedy udostępniane w mediach społecznościowych niepotwierdzone historie o incydentach spowodowanych przez uchodźców doprowadziły w Przemyslu do ataków na osoby o kolorze skóry innym niż biały. Z kolei w innych rejonach Polski plotki mówiące o braku paliw i gotówki w bankomatach wywołały panikę wśród obywateli, powodując kolejki na stacjach benzynowych oraz masowe wybieranie pieniędzy z bankomatów, a tym samym zmieniając plotkę w samospelniającą się przepowiednię.

Zagrożenia dla młodego pokolenia

Grupą szczególnie wrażliwą na fałszywe treści są najmłodsi użytkownicy Internetu. Nie są oni wyposażeni w zdolności i narzędzia do weryfikowania treści ani nie są świadomi zagrożeń związanych z fake newsami. W wyniku popularnego na Tik Toku *Blackout Challenge* w 2021 r. zmarło siedmioro dzieci. Najmłodsze z nich miało 8 lat. Jak podaje Spider'sWeb⁵, żadna z ofiar nie poszukiwała aktywnie tego wyzwania w aplikacji – algorytm sam podsunął dzieciom niebezpieczne nagranie.

4 Czy jesteś w stanie zidentyfikować autora informacji?
Jeśli źródło jest anonimowe, powinno to wzbudzić Twoją podejrzliwość.

5 Czy autor powołuje się na źródło?
Jakie jest pierwotne źródło tej informacji?

6 Sprawdź tę samą informację w dwóch innych wiarygodnych źródłach.

7 Jeśli masz jakiegokolwiek wątpliwości, nie podawaj dalej.

8 Nie udostępniaj treści przedstawiających drastyczne obrazy – pamiętaj, z Internetu korzystają też dzieci i osoby o wysokiej wrażliwości.

9 Postaraj się przekierować swoją aktywność w sieci na działania pomocowe

10 Zgłaszaj konta szerzące narracje antyuchodźcze i rasistowskie do administracji portali społecznościowych.

11 Obserwuj fakenews.pl i inne portale factcheckingowe.

2 Tamże.

3 Thomas Rid, *Wojna informacyjna*, Bellona 2022.

4 Środki aktywne – ofensywne przedsięwzięcia kontrwywiadu obejmujące takie działania, jak dezinformacja, sabotaż czy szpiegostwo, mające na celu wywieranie wpływu na społeczność międzynarodową.

5 <https://spidersweb.pl/2022/07/tiktok-blackout-challenge-ofiary.html>

Center for Countering Digital Hate opublikowało w grudniu raport⁶ przedstawiający, w jaki sposób algorytmy TikToka sugerują treści jego użytkownikom. W tym celu badacze stworzyli dwa rodzaje kont – standardowe i wrażliwe. Te drugie wchodziły w interakcje z filmami dotyczącymi ciała i tego, jak jest ono postrzegane w społeczeństwie. Były one momentalnie identyfikowane przez algorytmy aplikacji i otrzymywały 12 razy więcej treści dotyczących okaleczania i samobójstw. Zaledwie w 2,6 minuty po założeniu konta aplikacja zasugerowała filmy o samobójstwach, a po 8 minutach – o zaburzeniach odżywiania.

Przeciwdziałanie dezinformacji

Walka z dezinformacją obejmuje działania na wielu płaszczyznach. W ramach *debunkingu* prowadzone są strategie demaskowania fałszywych informacji, mające na celu zminimalizowanie ich szkodliwości. **Fact-checking** zajmuje się szczegółową analizą wiarygodności informacji. Jednym z proponowanych rozwiązań jest również wprowadzenie regulacji prawnych, umożliwiających pociągnięcia do odpowiedzialności karnej podmiotów odpowiedzialnych za szerzenie szkodliwych treści.

Takie rozwiązanie budzi jednak wiele kontrowersji i coraz częściej w dyskusji na ten temat kładzie się nacisk na **prebunking**, który ma na celu edukowanie i zaszczepienie (**inokulację**) społeczeństwa do stawiania zawczasu czoła fałszywym narracjom. Angażuje to odbiorców w proces krytycznego myślenia i oceny informacji.

⁶ covidhub.edu.pl/materiały-edukacyjne

Nauczanie o dezinformacji w szkole

Ze względu na różnorodność form i tematykę, przeciwdziałanie dezinformacji jest tematem interdyscyplinarnym, który może być wprowadzany w ramach niejednego przedmiotu.

Lekcje języka polskiego są idealną okazją do rozmowy z uczniami o technikach manipulacyjnych i zabiegach erystycznych. Organizowanie debat czy dyskusji, które wymagają słuchania, argumentowania oraz współpracy, promuje kulturę szacunku i dialogu.

Lekcje WOS czy HiT są doskonałą przestrzenią do dyskusji o wojnie informacyjnej, propagandzie i wpływie kampanii dezinformacyjnych na procesy wyborcze.

Na geografii warto poruszyć temat geolokalizacji zdjęć oraz nagrań pojawiających się w sieci. W ich rozpoznaniu przydatne mogą okazać się takie strony, jak **GeoHints**, zawierająca informacje o różnicach krajobrazowych w poszczególnych krajach. Z kolei za pomocą **SunCalc** dostaniemy informację o pozycji Słońca w określonym czasie w danej lokalizacji. **ShadowCalculator** pomoże nam dodatkowo przewidzieć rozmiar cieni w różnych porach dnia dla wybranego miejsca.

Lekcje informatyki można urozmaicić o zajęcia przedstawiające narzędzia do rozpoznawania przerobionych zdjęć i nagrań (np. wyszukiwanie wsteczne obrazem) oraz informacje o możliwościach, jakie w tej dziedzinie oferuje sztuczna inteligencja. Jest to też dobra okazja do wyposażenia uczniów w wiedzę na temat rozpoznawania botów w mediach społecznościowych.

Zajęcia z matematyki powinny uwrażliwiać uczniów na techniki manipulacyjne wykorzystujące prawdziwe dane w celu przedstawienia fałszywego obrazu rzeczywistości (np. błąd teksańskiego snajpera, ignorowanie braku istotności statystycznej wyniku). Zajęcia te są idealną okazją do rozwijania umiejętności analizy wykresów, tabel oraz diagramów. Lekcje logiki wzmacniają także zdolności krytycznego myślenia.

Lekcje fizyki, chemii i biologii stanowią idealną okazję do omówienia piramidy dowodów naukowych oraz głębszej analizy zjawisk będących częstym tematem dezinformacji, takich jak technologia 5G, pojęcie toksyczności substancji, mechanizm działania szczepionek mRNA czy proces prowadzenia badań klinicznych i publikacji ich wyników.

Darmowe materiały edukacyjne

Z myślą o uczniach szkół podstawowych i liceów Fundacja Przeciwdziałamy Dezinformacji, we współpracy ze Stowarzyszeniem Pravda, przygotowała darmowe **scenariusze lekcji**⁸. Umożliwiają one zapoznanie młodego pokolenia z mechanizmami wykorzystywanymi w dez-

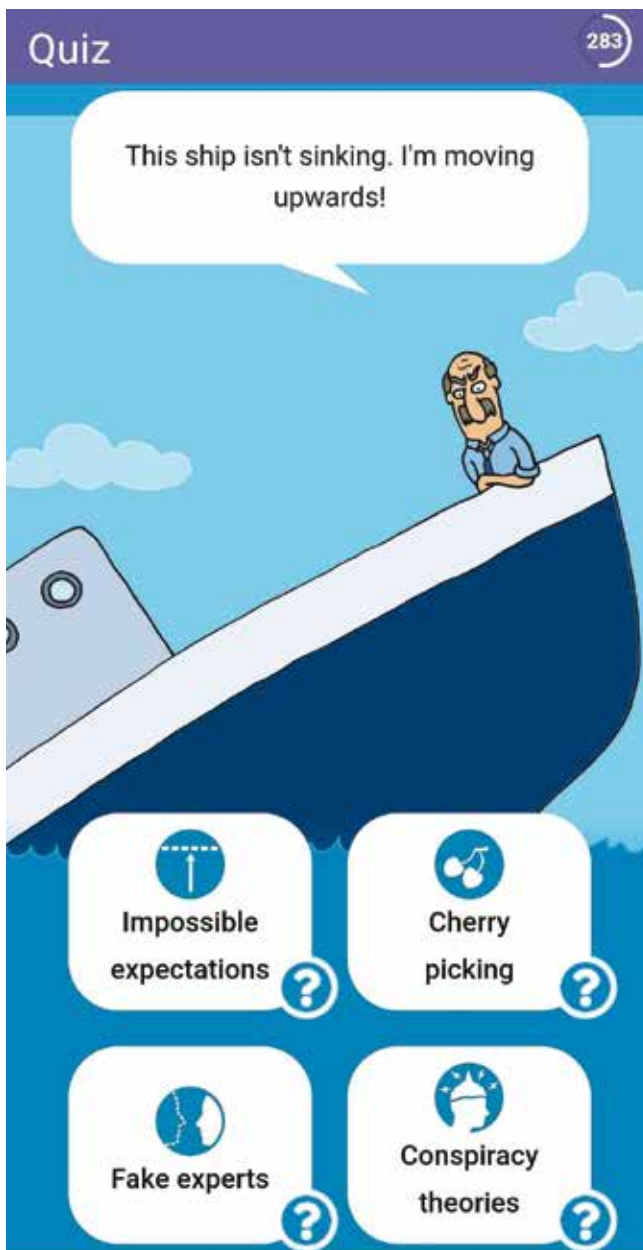

informacji oraz ze sposobami jej rozpoznawania i weryfikowania. Na stronie dostępny jest również poradnik dla nauczycieli, w którym znajdują się wskazówki na temat nauczania krytycznego myślenia.

Gry edukacyjne

Ciekawym rozwiązaniem są gry edukacyjne. Większość z nich nie jest niestety dostępna w polskiej wersji językowej, stanowią jednak świetną okazję do urozmaicenia zajęć z języka obcego.

Gry takie jak **Troll Factory** oraz **Fake It To Make It** pozwalają użytkownikom na wcielenie się w internetowego trolla i zapoznanie z mechanizmem działania dezinformacji. Dostępne są tylko w angielskiej wersji językowej.

Na podobnej zasadzie opiera się gra **Harmony Square** (dostępna aż w 17 językach). Zabawę w języku polskim (i nie tylko) oferują natomiast platformy **Bad News** oraz **GO VIRAL!**

Aplikacja **Cranky Uncle** nastawiona jest z kolei na krótkie quizy, które uczą rozpoznawania technik erystycznych. Jej zaletą jest możliwość zorganizowania w klasie interaktywnych quizów na podobnej zasadzie do Kahoot.

Rozszerzenie podstawy programowej

System edukacji powinien zapewniać młodemu pokoleniu wiedzę potrzebną do obrony przed manipulacją i dezinformacją. Edukacja medialna oraz edukacja poświęcona

dezinformacji to złożone tematy. Choć już teraz część tej wiedzy znajdziemy w podstawie programowej, to wciąż brakuje nam podejścia całościowego. Zainicjowana przez Magdalenę Wilczyńską z Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych kampania **(Z)mierz informację!**⁷ walczy o włączenie do podstawy programowej elementów edukacji medialnej i rozpoznawania dezinformacji. Zachęcam do podpisania tego apelu.

⁷ <https://www.naszademokracja.pl/petitions/z-mierz-informacje>

Katarzyna Lipka
– absolwentka biologii w SGGW w Warszawie; pracowała w agencji detektywistycznej, a obecnie zawodowo zajmuje się analizą dezinformacji, m.in. jako redaktorka w Fundacji Przeciwdziałamy Dezinformacji; jej teksty na portalu FakeNews.pl omawiają głównie fałszywe informacje dot. kwestii medycznych i przyrodniczych.

Strona internetowa Kwietniowych Antypiratów: <https://tiny.pl/w4czs>

Odporni na epidemię dezinformacji

Anna Puścińska

Dostęp do zasobów informacji, wiedzy, edukacji i sztuki jest wielkim dobrodziejstwem XXI wieku. Korzystanie z nich wymaga rozwijania nowych kompetencji. Coraz pilniejszym zagadnieniem staje się dbanie o własne bezpieczeństwo podczas użytkowania szeroko pojętych mediów, a zwłaszcza zasobów sieci. Ostatnie lata – pandemia koronawirusa i wybuch wojny w Ukrainie – wyraźnie pokazały ekspansję fałszywych treści, których celem była destabilizacja społecznych nastrojów oraz sianie zamętu i niepokoju.

Dośkonalenia umiejętności związanych z rozpoznawaniem dezinformacji podjęli się Kwietniowi Antypiraci 2023 pod hasłem *Odporni na epidemię dezinformacji*.

Kwietniowi Antypiraci to doroczna ogólnopolska akcja, organizatorem której jest Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku. W tym roku miała już swoją siódmą edycję. Kierowana jest do uczniów oraz nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Sprzyja kształtowaniu u uczestników postaw aktywnych, świadomych i odpowiedzialnych użytkowników informacji oraz dóbr kultury. W akcji chcemy wskazywać narzędzia umożliwiające legalne korzystanie z utworów objętych prawami autorskimi oraz źródła z wolnym dostępem. Celem jest także pogłębienie wiedzy uczestników na temat takich sposobów publikowania własnej twórczości, które ułatwiają innym sięganie po nie zgodnie z prawem i etyką oraz zapewnienia bezpieczeństwa podczas korzystania z informacji.

Siódma edycja akcji była nakierowana na realizację celów zawartych w podstawowych kierunkach polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2022/2023:

1. Rozwijanie umiejętności metodycznych nauczycieli w zakresie prawidłowego i skutecznego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesach edukacyjnych.
2. Wsparcie edukacji informatycznej i medialnej, w szczególności kształtowanie krytycznego podejścia do treści publikowanych w Internecie i mediach społecznościowych.

Zachęcaliśmy także nauczycieli, aby zgłaszali w swoich szkołach udział w ogólnopolskiej akcji i edukacyjne wykorzystanie lapbooka jako realizację innowacji pedagogicznej.

Uczestnictwo w akcji jest nieodpłatne i nie wiąże się z nagrodami. Działania Kwietniowych Antypiratów rozpoczynają się corocznie na przełomie stycznia i lutego – wtedy deklarują się szkolni koordynatorzy oraz tworzą zespoły. Koordynatorem szkolnym akcji może zostać nauczycielka i nauczyciel każdego

przedmiotu, zwłaszcza nauczyciel bibliotekarz, nauczyciel języka polskiego, informatyki, plastyki, techniki lub wiedzy o społeczeństwie. Do jego zadań należy zebranie w swojej szkole zespołu uczniów chcących uczestniczyć w akcji, zgłoszenie zespołu na stronie akcji, zapoznanie się z zamieszczonymi na stronie akcji materiałami, zdecydowanie, które udostępnić uczniom, a także udział razem z zespołem uczniów w bezpłatnym seminarium online poszerzającym wiedzę merytoryczną uczestników dotyczącą dezinformacji oraz związaną z technicznymi aspektami realizacji projektu. Następnie koordynator szkolny kieruje zespołem realizującym projekt edukacyjny, dokumentuje i opisuje jego realizację oraz przesyła relację do ogólnopolskiego koordynatora Kwietniowych Antypiratów.

Praca w zespołach odbywa się w marcu. Najpierw, zazwyczaj na początku miesiąca, uczestnicy akcji mogą wziąć udział w zorganizowanym dla nich seminarium online. Tegoroczne spotkanie pt. *Lapbookowe ABC* zgromadziło nauczycieli – szkolnych koordynatorów akcji w swoich szkołach, uczniów uczestniczących w akcji i prelegentów. Kamil Kazimierczyk omawiał zagadnienie *Jak rozpoznać dezinformację?*. Pan Kamil, na co dzień dziennikarz lokalnego portalu internetowego DD Włocławek, jest także studentem Państwowej Akademii Nauk Stosowanych we Włocławku na kierunku nowe media i e-biznes, a także pełni funkcję CEO w projekcie *Media Check*. Jest więc w pełni kompetentną osobą, od której wiele można dowiedzieć się na temat wiarygodności informacji. Dzięki jego wystąpieniu uczestnicy dodatkowo uodpornili się na szkodliwe wpływy *fake newsów* i nauczyli rozpoznawać dezinformację oraz manipulację. Mogli z tą wiedzą przystąpić do działań łączących poszukiwanie, gromadzenie i selekcję informacji oraz prace ręczne, aby kreatywnie tworzyć kolorowego lapbooka. Szczegóły tworzenia takiej analogowej *książeczki na kolanie* omówiła Justyna Klimczyk, w social mediach znana jako TIK-owy Belfer. Pani Justyna, nauczycielka matematyki i informatyki z Kleszczowa, blogerka, tiktokerka, tym razem podzieliła się *Prostym sposobem na przygotowanie lapbooka*. Wielu uczestników akcji na pewno z radością wykorzystało swoje plastyczne i manualne talenty, wzięło do rąk nożyczki, klej i kolorowy papier oraz opracowało rozety, krzyżówki, puzzle i rebusy do umieszczenia w lapbooku.

Finał akcji wiąże się ze Światowym Dniem Książki i Praw Autorskich (23 kwietnia) oraz Światowym Dniem Własności Intelektualnej (26 kwietnia), gdy na stronie Kwietniowych Antypiratów są opublikowane i podsumowane efekty pracy zespołów.

W tym roku nad tworzeniem lapbooków pracowało ponad 100 uczniów z różnych miejsc w Polsce. Skąd? Można to sprawdzić na ogólnopolskiej mapie Kwiet-

niowych Antypiratów 2023. Uczestnicy akcji doskonalili umiejętności związane z rozpoznawaniem dezinformacji i krytycznym myśleniem, wyszukiwaniem i selekcją informacji na określony temat, oceną ich wiarygodności, wykorzystaniem przygotowanych materiałów do stworzenia lapbooka, estetycznym i starannym wykonaniem pracy plastyczno-technicznej, współpracą w grupie, prezentowaniem efektów pracy oraz oceną koleżeńską. Są to kompetencje użyteczne w pozaszkolnym i dorosłym życiu, stanowią część edukacji całościowej. Potwierdzają to w sprawozdaniach szkolni koordynatorzy akcji:

[Lapbook] skupia uwagę odbiorców na takich zagadnieniach jak: fake news, manipulacja, stosowanie deep fake'ów, wykorzystywanie trolli czy botów; sztuczne tworzenie fałszywych „person”; złośliwe użycie informacji oraz szanowanie praw autorskich. Ta forma budzi nie tylko ciekawość, ale też przekazuje wiedzę w niestandardowy sposób. Jest swoistą nauką poprzez zabawę. (Małgorzata Kowalska-Tuszyńska, SP nr 2 w Lipnie)

Poprzednia edycja projektu cieszyła się ogromnym zainteresowaniem wśród naszych uczniów, zatem postanowiliśmy wziąć udział w kolejnej edycji „Kwietniowych Antypiratów”. Tegoroczna edycja ogólnopolskiej akcji miała na celu promowanie umiejętności rozróżniania informacji prawdziwych i rzetelnych od dezinformacji. Myśl przewodnią edycji to „Odporni na epidemię dezinformacji” – zagadnienie niezwykle aktualne i potrzebne w czasach chaosu medialnego. (Maria Jaczun, Anna Rumas, SP nr 307 im. Króla Jana III Sobieskiego w Warszawie)

W akcji wzięło udział dziesięcioro uczniów klas szóstych Szkoły Podstawowej nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi w Lubinie. Uczniowie zapoznali się z materiałami umieszczonymi na stronie, wzięli udział w seminarium dotyczącym fake newsów oraz sposobów wykonywania lapbooków. Następnie uczniowie w dwóch zespołach zgromadzili materiały potrzebne do wykonania lapbooków oraz samodzielnie je wykonali. Lapbooki zostały przekazane bibliotece szkolnej w prawdziwej skrzyni przez antypiracką załogę. (Maciej Lindmajer, SP nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi w Lubinie)

Anna Puścińska – nauczyciel konsultant w Kujawsko-Pomorskim Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku; absolwentka filologii polskiej na UMK w Toruniu oraz informacji naukowej na SWPW w Płocku; zajmuje się zagadnieniami związanymi z edukacją medialną; przez wiele lat prowadziła bloga Biblioteka i Technologia; od 7 lat koordynuje ogólnopolską akcję Kwietniowi Antypiraci.

#FakeHunter – Edu to projekt edukacyjny realizowany przez Polską Agencję Prasową, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Centrum GovTech Polska oraz Instytut Badań Edukacyjnych. Inicjatywa ta jest skierowana do uczniów szkół średnich, a jej cel to uświadamianie młodym ludziom zagrożeń związanych z dezinformacją, walka z fake newsami, uczenie młodzieży weryfikacji treści publikowanych w Internecie i utrwalenie bezpiecznych zachowań. Serwis #FakeHunter przygotował zestaw szkoleń wideo, scenariuszy lekcji oraz pakietów ćwiczeń dla uczniów. Strona internetowa projektu: <https://fake-hunter.pap.pl/edukacja>.

M.B.-U.

Znaczną część numeru 3(21) dwumiesięcznika „PWN Nauka” (<https://nauka.pwn.pl>) stanowią artykuły nawiązujące do projektu *FAKE-STOP! Tylko wiarygodne źródła wiedzy* – inicjatywy mającej na celu edukację rozwijającą krytyczne myślenie i pokazanie metod identyfikowania dezinformacji. Dr Klaudia Rosińskiej pisze o społecznym wpływie dezinformacji i wyzwaniach z nią związanych. Adam Majchrzak podpowiada, jak wygrać wojnę z pseudonauką, a dr Piotr Kościński przybliży problematykę rosyjskich fake newsów skierowanych przeciwko Polsce.

M.B.-U.

**Instytut
kultury
miejskiej**

Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku, we współpracy z organizacjami partnerskimi z Węgier, Czech i Słowacji, zrealizował projekt *Democracy and Innovative Methods in Education*. Jednym z efektów działań projektowych było stworzenie oryginalnych scenariuszy zajęć z zakresu edukacji obywatelskiej dla młodzieży powyżej 14. roku życia: (1) *Fake newsy. Jak je rozpoznać i jak walczyć z dezinformacją?*, (2) *Fact-checking, czyli moc prawdziwych informacji*, (3) *Bańka informacyjna i wyzwania mediów społecznościowych* oraz (4) *Jak nie dać się nabrać w Internecie?* Materiały w języku polskim można nieodpłatnie pobrać ze strony: <https://tiny.pl/chfch>.

M.B.-U.

W publikacji Oficyny Wydawniczej Politechniki Wrocławskiej pt. *Dialog w Unii Europejskiej: scenariusze zajęć dydaktycznych z zakresu komunikacji, mediacji, stereotypów i przeciwdziałania dezinformacji* znajdziemy m.in. scenariusz *Uwaga! Dezinformacja! – czyli o tym, jak być krytycznym odbiorcą informacji w mediach* opracowany przez Magdalenę Krakowską i Annę Tracz-Molasy. Materiał jest dostępny pod adresem: <https://tiny.pl/chfdm>.

M.B.-U.

OGÓLNOPOLSKA
SIEĆ EDUKACYJNA

NASK

Ogólnopolska Sieć Edukacyjna (OSE, <https://ose.gov.pl>) to program, którego celem jest zapewnienie szkołom z całej Polski dostępu do szybkiego, bezpłatnego i bezpiecznego Internetu, a także wsparcie szkół w kształtowaniu kompetencji cyfrowych dzieci i młodzieży. Przeciwdziałanie dezinformacji jest jednym z tematów podejmowanych w artykułach publikowanych na portalu w sekcji *Aktualności*. W ramach Akademii NASK powstały przystępne materiały w atrakcyjnej formie graficznej, przybliżające takie pojęcia, jak fake newsy, bańki informacyjne czy teorie spiskowe, a także zawierające wskazówki, jak radzić sobie w świecie, w którym wiele informacji jest fałszywych. W serii *Bezpieczni w sieci* z OSE znajdziemy m.in. poradnik dla nauczycieli *Szkodliwe treści w Internecie*. Wspomniane opracowania oraz wiele innych wartościowych materiałów na temat nowych zjawisk w sieci, bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online oraz funkcjonowanie w wirtualnej rzeczywistości jest dostępnych nieodpłatnie w *Bibliotece publikacji* (<https://it-szkola.edu.pl/publikacje>) na platformie edukacyjnej OSE IT Szkoła.

M.B.-U.

Centrum Edukacji Obywatelskiej w ramach projektu **MedJa. Szkoła**

krytycznego myślenia udostępnia nieodpłatnie 3 scenariusze zajęć dot. dezinformacji. Poruszają one takie zagadnienia, jak sposoby oceny wiarygodności informacji medialnych, rozpoznawanie różnego rodzaju dezinformacji spotykanych w mediach oraz zagrożenia związane z fake newsami. Scenariusze są dostępne pod adresem: <https://media.ceo.org.pl/aktualnosci/walka-z-dezinformacja>.

M.B.-U.

Instytut Obywatelski – we współpracy z doświadczonymi pedagogami: Zofią Grudzińską i Marleną Plebańską – przygotował pakiet materiałów edukacyjnych ułatwiających rozmowę z młodymi ludźmi o tym, czym jest dezinformacja, jak ją wykrywać

i jak świadomie korzystać z dostępnych w Internecie źródeł informacji. Materiały, dostępne nieodpłatnie pod adresem <https://instytutobywatelski.pl/raporty/162-lekcja-o-fake-news>, są dostosowane do obowiązującej podstawy programowej. W pakiecie znajdziemy przewodnik dla nauczyciela, konspekty 3 lekcji do realizacji z uczniami w wieku 15-18 lat, karty pracy dla uczniów i inne materiały pomocnicze (w tym krótkie nagrania video) oraz wykaz źródeł.

M.B.-U.

**Chat GPT
w szkole**
Szanse i zagrożenia

Chat GPT – materiał dla nauczycieli

W ramach polityki rozwoju AI w Polsce, przyjętej przez Radę Ministrów w 2020 r., grupa robocza *AI w Edukacji* przygotowała publikację *Chat GPT w szkole – szanse i zagrożenia*. Opracowanie, dostępne nieodpłatnie pod adresem <https://tiny.pl/wb9t5>, zawiera m.in. informacje o tym, czym jest sztuczna inteligencja i gdzie się ją wykorzystuje, czym jest Chat GPT, jak wpływa na edukację oraz w jaki sposób może wspierać osoby ze specjalnymi potrzebami.

M.B.-U.

POMORSKA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA

Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku poleca:
przeciwdziałanie dezinformacjioprac. *Klaudia Malinowska,**Wydział Informacji i Wspomagania Placówek Oświatowych PBP w Gdańsku*Pomorska Biblioteka Pedagogiczna
im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w GdańskuInstytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Ogólnosięwiatowy problem, jakim jest dezinformacja i celowe manipulowanie faktami przez media, polityków czy reklamodawców, nie zniknie z dnia na dzień. Możemy jednak próbować sobie z nim poradzić poprzez poznanie mechanizmów stosowanych w dezinformacji, a co za tym idzie – nabycie umiejętności rozpoznawania jej i nie ulegania jej wpływom. Krokiem we właściwą stronę są książki, które jasno oraz skutecznie wprowadzą nas w temat fake newsów i półprawd. Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku dysponuje bogatym zbiorem literatury na wspomniane tematy. Szczególnie polecamy:

1. **Efekt niszczący** : jak dezinformacja wpływa na nasze życie / Anna Mierzyńska. – Warszawa : Wydawnictwo Agora, 2022. – ISBN 978-83-268-3994-8. Sygn. 216084. W swojej książce Anna Mierzyńska demaskuje kulisy dezinformacji oraz wskazuje mechanizmy służące sianiu nienawiści i wprowadzaniu chaosu w życie społeczne. Wszystko po to, aby każdy człowiek, mając wiedzę o dezinformacji, mógł ją łatwo zauważyć i przeciwstawić się próbom wywierania wpływu. Jednocześnie autorka zachęca do pogłębionej refleksji na temat własnego udziału w powielaniu dezinformacji, a tym samym przyczynianiu się do jej rozpowszechniania.
2. **Epidemia smartfonów** : czy jest zagrożeniem dla zdrowia, edukacji i społeczeństwa? / Manfred Spitzer. – Słupsk ; Warszawa :

Dobra Literatura, 2021. – ISBN 978-83-66473-23-2. Sygn. 210959. Smartfon to już nie jest zwykły telefon. Jego wielofunkcyjność oszałamia, ale też niepokoi. Czy fakt, że smartfon towarzyszy nam wszędzie, że jako społeczeństwo wolimy spędzać czas wpatrzeni w jego ekran niż w inne ludzkie twarze powinien nas negatywnie do tej technologii? Książka stanowi próbę odpowiedzi na to pytanie.

3. **Facebook** : a miało być tak pięknie / Steven Levy. – Białystok : Mova, 2022. – ISBN 978-83-67069-43-4. Sygn. 216087. Obszerna monografia opisuje powstanie i działanie korporacji Marka Zuckerberga, jej błyskawiczny rozwój oraz targające nią skandale. Ale także opowiada

o fenomenie, który pozwolił, by firma w krótkim czasie zdobyła możliwość wpływania na codzienne życie i wybory społeczeństwa.

4. **Fake news** : geneza, istota, przeciwdziałanie / Klaudia Rosińska. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2021. – ISBN 978-83-01-21910-9. Sygn. 212462. Klaudia Rosińska w swojej publikacji zajmuje się szerokim omówieniem zjawiska społecznego, jakim są fake newsy. Szuka przyczyn tak częstego ich występowania, ale też opisuje specyfikę fake newsów oraz podpowiada, jakimi narzędziami możemy się posługiwać, żeby radzić sobie z trwającą wojną informacyjną i jak najskuteczniej powstrzymać ich rozprzestrzenianie.

Fot. K. Malinowska

5. Jak nie zgubić dziecka w sieci? / Zyta Czechowska, Mikołaj Marcela. – Warszawa : Muza, 2021. – ISBN 978-83-287-1760-2. Sygn. 211894. Zyta Czechowska i Mikołaj Marcela, eksperci w dziedzinie nauczania, w swojej książce szukają odpowiedzi na pytania o bezpieczeństwo dzieci w świecie cyfrowym, a także o granice, które rodzice chcą i powinni stawiać swoim dzieciom w kontakcie z cyberprzestrzenią.
6. Myślenie krytyczne w edukacji : metodyka kształcenia w szkole podstawowej / Iwona Czaja-Chudyba. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. – ISBN 978-83-8142-930-6. Sygn. 214281. W zalewie półprawd i dezinformacji od najmłodszych lat powinniśmy być wyczuleni na próby manipulacji. Autorka zachęca, aby od początku edukacji szkolnej wyposażać uczniów w umiejętność myślenia krytycznego oraz analitycznego, aby stało się ono jedną z podstawowych kompetencji każdego dziecka. Książka zawiera propozycje metodyczne i ćwiczenia.
7. Myśl krytycznie i nie daj sobie wciśnąć kitu / Carl T. Bergstrom, Jevin D. West. – Łódź : Wydawnictwo Feeria, 2021. ISBN 978-83-8225-052-7. Sygn. 216045. Ta publikacja jest przede wszystkim zachętą do samodzielnego myślenia, do wnioskowania i analizowania, do pogłębiania własnej wiedzy po to, aby nie dać sobą manipulować i nie stać się ofiarą wszechobecnej dezinformacji.
8. Prawda o kłamstwach : iluzja uczciwości i ewolucja fałszu / Aja Raden. – Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2022. – ISBN 978-83-8188-523-2. Sygn. 215667. W swojej książce Aja Raden demaskuje mechanizmy kłamstw i podatności społeczeństwa na to, by w nie wierzyć. Szuka odpowiedzi na pytania, skąd się bierze potrzeba oszukiwania oraz manipulacji, a także po co kłamiemy i dlaczego jesteśmy skłonni wierzyć w kłamstwa. ■

Rusza VIII edycja Konkursu Nauczyciel Pomorza

*Klaudia Malinowska, Wydział Informacji
i Wspomagania Placówek Oświatowych PBP w Gdańsku*

Nauczyciel to nie zawód – to powołanie, ale także poświęcenie i serce oddane podopiecznym. Jakże ważne jest docenienie trudu pedagogów, zwłaszcza obecnie, kiedy tak wyraźnie widać kryzys wkradający się w szeregi nauczycieli. Okazją do uhonorowania pracy dydaktycznej jest konkurs **Nauczyciel Pomorza Roku 2023, który startuje już po raz ósmy, w tym roku w nowej, odświeżonej formule.**

Konkurs, w imieniu Marszałka Województwa Pomorskiego, przeprowadza Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Gdańsku, a jego najważniejszym celem jest nagradzanie nauczycieli wyjątkowych, którzy swój zawód wznoszą na wyższy poziom.

Do udziału w Konkursie można zgłaszać nauczycieli, którzy z zaangażowaniem realizują swoje zadania dydaktyczne i wychowawcze, którzy wspierają innych pedagogów i starają się o podniesienie rangi zawodu, a także angażują się i aktywnie działają na rzecz środowiska lokalnego.

Kandydatów do Konkursu może zgłosić: dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki oświatowej, rada szkoły lub placówki, rada rodziców, samorząd uczniowski albo organizacja pozarządowa.

Kandydaty w Konkursie oceniane są przez Komisję Konkursową, która spośród wszystkich zgłoszeń wybiera 10 finalistów, a spośród nich 5 laureatów. Jeden z laureatów otrzymuje tytuł Nauczyciela Pomorza oraz statuetkę, a pozostali – wyróżnienia. Zwycięzcy otrzymają również nagrody pieniężne.

Szczegółowe informacje są dostępne na stronie internetowej: <https://des.pomorskie.eu/nauczycielpomorza>.

Zapraszamy do udziału! ■

Fot. K. Malinowska